

Наталія Богданець-Білоskalенко,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

**РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СКЛАДНИКА У ЗМІСТІ
ПІДРУЧНИКІВ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ДЛЯ 5 КЛАСУ ШКІЛ
З МОВАМИ НАВЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН**

Анотація

У статті розкрито соціокультурну лінію змісту освіти та необхідність її втілення в підручниках з літературного читання для шкіл національних меншин. Особливої уваги в цьому аспекті заслуговують твори української художньої літератури.

Bohdanets-BiloskalenkoNatalia

**Socio-cultural component of the content of textbooks on literary reading.
Grade 5 for schools with languages of instruction of national minorities**

Abstract

The article reveals the socio-cultural line of the content of education and the necessity of its implementation in textbooks on literary reading for schools of national minorities. Particular attention in this aspect deserves works of Ukrainian fiction.

У сучасному суспільстві надзвичайно багато джерел отримання інформації у будь-якій сфері навчання. Проте, головним джерелом набуття знань усе ж таки лишається підручник. І саме йому належить вагома роль в освітньому шкільному процесі. А тому, обсяг знань, глибина і рівень їх засвоєння повністю залежать від якості підручника.

В умовах сьогодення освіти важливим питанням є викладання української мови і літератури в школах національних меншин. На сьогоднішній день в нашій державі мовами національних меншин навчається 400 тисяч учнів, що становить 10 % усіх українських школярів. З огляду на

актуальність питання, зосередимо свій погляд на змісті творів підручників «Літературного читання» для 5 класів означених шкіл.

Стандартна літературна освіта передбачає чотири змістові лінії – мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну. Спинимо увагу у нашій розвідці на соціокультурній, оскільки вона є однією з засадничих у мовно-літературній освіті, особливо ж для учнів шкіл з мовами навчання національних меншин. За логікою розуміємо, що складається названа змістова лінія із двох складників – соціальної і культурної. Соціальна передбачає опанування і засвоєння норм, що регулюють соціально-комунікативні відносини між статями, поколіннями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку учнів, формування відповідального члена громади й суспільства. Значно ширшою за своїм змістом є культурна складова. Адже вона передбачає ознайомлення учнів через тексти, завдання із історією, природою, мистецтвом України, її місцем у світі від давні часів до сьогодення. Важливо викликати зацікавлення культурою народу, мову якого вивчають учні та країну, в якій мешкають і навчаються. Культурна складова цієї змістової лінії орієнтована на засвоєння культурних і духовних цінностей українського народу. Отож, соціокультурна складова сприяє формуванню соціокультурної компетентності та орієнтована на засвоєння культурних і духовних цінностей українського народу та морально-етичних цінностей загалом; ґрунтується у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави [3].

У результаті аналізу праць філософів, соціологів, філологів, лінгвістів, психологів, культурологів можемо зазначити, що «специфікою педагогічних досліджень є погляд на соціалізацію як складний процес залучення особистості до соціально-культурного життя, у результаті чого вона отримує та усвідомлює свій соціально-культурний статус і соціальну роль, формує власний духовний світ та індивідуальність. Соціально-культурне формування особистості в шкільні роки є багатоаспектним явищем, яке відображає складну структуру системи цінностей і ціннісних орієнтацій в сфері

соціального життя і духовної культури. До означеної структури включені певні групи, зокрема:

- цінності і ціннісні орієнтації загального характеру, пов'язані з усвідомленням особистістю значущості культури в житті людини і суспільства;

- мова як найбільша духовна цінність кожного народу, його суть, основа його буття, яка творить людину, культуру, історію;

- художньо-творчі цінності, які визначають його коло літературного читання, орієнтують учня на художньо-творчі види діяльності, (літературної, театралізованої, у галузі образотворчого мистецтва тощо)» [3, с. 1].

Відомо, що зміст освіти відображається у навчальних програмах, підручниках, дидактичних матеріалах Працівниками відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України було підготовлено проект освітньої програми з українського літературного читання 5 клас (автори: Т.Кохно, Н.Кудикіна, О.Петрук, Т.Хорошковська, Н.Яновицька). У пояснювальній записці до програми автори зазначають, що реалізація соціокультурної лінії у процесі читання тісно пов'язана з навчанням української мови, оскільки мова, особливо розуміння концептів – слів-знаків національної культури, необхідна для того, щоб читання літератури і закладеного в літературних творах соціокультурного змісту було зрозумілим і, завдяки цьому, ефективним.

Культурологічна лінія спрямовує на реалізацію таких завдань: сприяння усвідомленню творів художньої літератури як важливої складової мистецтва; розкриття особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому полікультурному контексті, прилучення школярів до української народної культури – світу народної творчості; висвітлення зв'язків літератури з фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями українського народу, удосконалення загальнокультурних умінь та навичок учнів, виховання поваги до національних і світових традицій, толерантного

ставлення української та рідної культури, людей різних національностей, різних віросповідань і культур [3].

Програма передбачає поглиблену роботу над лексикою, яка позначає реалії соціально-культурного життя України, специфічні для української культури поняття. Сприятливим соціокультурним матеріалом для навчання є передбачені програмою етичні формули, фразеологічні звороти, прислів'я та приказки, які презентують неповторність української мови, передають життєвий досвід народу, його погляди на світ і на себе.

Програма з літературного читання спрямовує на розвиток здатності учнів до соціокультурного саморозвитку та самонавчання шляхом формування уміння адекватно використовувати соціокультурний досвід, набутий у процесі навчання, самостійно обирати літературний матеріал відповідно до власних потреб та опрацьовувати його у різний спосіб (працювати з навчальною книжкою, хрестоматією, довідковою літературою, мультимедійними засобами тощо).

На думку сучасної дослідниці М. Греб, «особливої уваги заслуговує художній текст, оскільки він формує і розвиває етичні потенції особи за рахунок поєднання конкретно-історичного, національно-особливого і загальнолюдського компонентів твору, показуючи нерозривний зв'язок дійсності “своєї” країни, її культури з історичним розвитком і дійсністю культури світової. На думку психологів, люди більшою мірою схильні розбирати і оцінювати вчинки і відчуття літературних героїв, ніж свої власні. Саме у художньому тексті часто трапляються діалоги, де використовуються різні форми мовного узусу, формули ввічливості, фонова і безеквівалентна лексика. Це у свою чергу дозволяє краще зрозуміти специфіку і своєрідність культури іншої мови» [2, с. 184].

З творів художньої літератури учні дізнаються про моральні, етичні, духовні цінності минулих поколінь і своїх сучасників; про ставлення народу до країни в якій вони мешкають; про взаємини народу і релігії; взаємини людини і суспільства; про сімейний і побутовий устрій; про національні

звичаї, обряди тощо. Отже, художній твір розглядаємо як джерело соціокультурного розвитку особи дитини – учня п'ятого класу шкіл з мовами навчання національних меншин.

Підкреслюємо особливу значущість сучасних художніх творів національної (української) літератури для формування соціокультурної складової учнів. У творах яких наявний опис мовленнєво-комунікативних дій в реальних ситуаціях спілкування. Мовлення персонажів, а частково й авторське мовлення, презентує лексичний матеріал, який вживається у повсякденному спілкуванні сучасних носіїв мови. Використання в освітньому процесі письмових і усних текстів усіх зазначених типів створює умови для практичного використання мови у різноманітних сферах діяльності, сприяє формуванню в учнів здатності використовувати цю мову для реального спілкування в умовах діалогу культур.

Література:

1. Богданець-Білокаленко Н. І. Формування концептів — слів-знаків національної культури у дітей засобами художнього слова // Рідна мова. Часопис Об'єднання українців у Польщі. – 2012. – №17. – С. 25-27.
2. Греб М. Теоретичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової класів. – К.: Центр навч. літ., 2017. – 320 с.
3. Кудикіна Н., Кохно Т. Зміст та деякі особливості реалізації соціокультурної лінії навчання у процесі літературного читання у 5 класі шкіл із національними мовами викладання [Електронний ресурс] https://www.osvita.org.pl/uploads/images/02/99_41.pdf